

Analogia ca formă de manifestare a creativității limbajului. Cu privire la concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu

Lect. dr. Ionel Apostolatu
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *As it was defined by Eugeniu Coșeriu, language (understood as “speech”) is a creative, free and purposeful human activity. Language creativity – one of the universals that define language reality – is the outcome of a creative authority’s activity, which is the speaker himself. When dealing with linguistic change, Eugeniu Coșeriu demonstrates that this natural phenomenon, affecting the existence of any living language, is nothing but the creative energy (Gr. *energeia*) that is scientifically objected and turned into “knowledge” (Gr. *dynamis*), thus becoming tradition and serving as a model for future innovations. Man’s freedom of creation is not unlimited; the existence of some linguistic tradition and patterns of expression makes the speaker proceed analogically whenever he wants to create in his own language. Any speaker is the owner of some knowledge of a saber (“competence”) that represents the starting point of a speech that is always new and always to come. However, this “novelty” or originality of speech is relative, because on the one hand it goes beyond the *dynamis*, and on the other hand it returns to the *dynamis* status, in case linguistic innovation is adopted as a pattern (for future but analogical innovations) and turns itself into tradition. In such an interpretation, stating that analogy represents an aspect of *dynamis* means that it is given a special significance within the process of linguistic change or, better said, within the framework of language creativity.*

Keywords: *analogy, linguistic change, language creativity, energeia, dynamis*

Cunoscută astăzi, în general, sub numele de *lingvistică integrală* [1], ideologia lingvistică coșeriană este considerată a fi una dintre cele mai solide și mai bine articulate teorii ale limbajului de la structuralismul saussurian încolo [2]. Expusă, în liniile ei esențiale, în câteva lucrări originale de mare amploare, publicate în anii '50 – '60 [3], și dezvoltată, ulterior, în numeroase studii și articole ce îmbrățișează aproape toate domeniile lingvistice majore, această ideologie are în centrul ei înțelegerea limbajului ca *activitate creatoare, liberă și finalistă*.

Una dintre temele centrale ale reflecției teoretice coșeriene asupra limbajului și limbilor este problema *schimbării în limbă*, problemă pe care savantul a abordat-o, în manieră monografică, în studiul de referință obligatorie *Sincronia, diacronia e historia* (Montevideo, 1958), subintitulat *El problema del cambio lingüístico* (Problema schimbării lingvistice). În acest studiu, Coșeriu ia ca pretext mult discutată și controversată chestiune a schimbărilor în limbă nu pentru a demonstra că limbile se schimbă într-adevăr (lucru de altfel evident și subînțeles de însăși funcționarea limbii ca instrument de comunicare) și că, deci, nu sunt imuabile (cum credeau unii structuraliști), ci pentru a susține că limba, înțeleasă în primul rând ca *vorbire*, este activitate creatoare. Limba nu este și nici nu poate fi statică; atâta timp cât este vorbită, ea se schimbă în permanență, iar singura cauză eficientă aici este libertatea creatoare a vorbitorului [4]. Limba nu este un „produs” pe care vorbitorii și-l însușesc fără nicio modificare sau intervenție, ci ea se află într-un proces de permanentă facere și re-facere, în acord cu nevoile comunicative și expresive ale vorbitorului, fiecare vorbitor fiind un creator de limbă prin simpla utilizare a ei.

Coșeriu își construiește întreaga demonstrație în jurul a trei concepte fundamentale: *energeia* – *dynamis* – *ergon*. După cum mărturisește savantul însuși, înțelegerea limbii ca *energeia*, ca activitate creatoare, i-a fost revelată de Humboldt, care, cu o intuiție extraordinară, afirma că limbajul în sine este activitate, *energeia* (germ. *Tätigkeit*, gr. *ἐνέργεια*), și nu produs, adică fapt în(de)plinit, *ergon* (germ. *Werk*, gr. *ἔργον*) [5]. Ulterior, plecând de la Humboldt, Coșeriu ajunge la Aristotel (cel căruia i se atribuie de fapt interpretarea limbii ca *energeia*), la care descoperă și o a treia dimensiune a dialecticii *limbă ca activitate* – *limbă ca produs*, și anume *dynamis*-ul (gr. *δύναμις*) – *limba ca potență*, ca „avere” lingvistică, ca știință

de a vorbi potrivit tradiției unei comunități (vezi Coșeriu, *Sincronie*, p. 41 și urm.). Coșeriu aplică toate aceste trei noțiuni la limbaj, depășind astfel teoria lui Humboldt, prin aceea că înțelege realitatea limbajului nu în manieră dihotomică (*energeia* – *ergon*), ci ca pe o ecuație cu trei termeni, al treilea fiind *dynamis-ul* aristotelic, care nu este altceva decât facultatea, posibilitatea de a realiza o activitate. Există în această demonstrație un aparent paradox: acela că limba ca *energeia* precedă *dynamis-ul*, adică este anterioară propriei sale potențe. Însă este doar un aparent conflict, căci, spune Coșeriu, *energeia* este actul creator pur, care, deși se bazează pe *dynamis*, adică pe existența unei tradiții istorice, a unui mod de a face consacrat, îl poate depăși, întrucât *energeia* nu este o activitate oarecare, o simplă acțiune, ci este o „activitate liberă și finalistă, care conține în sine scopul său și este realizare a scopului, și care, în afară de aceasta, este, în sens ideal, anterioară « potenței »” (Coșeriu, *Sincronie*, p. 42). Limba ca activitate creatoare de semne nu depinde în întregime de potența ei, ci o depășește, și e și firesc să fie așa, căci orice act de vorbire fiind, în același timp, istoric (vorbim întotdeauna o limbă istoricește determinată) și liber, are o extremitate ancorată în necesitatea sa istorică, care este limba ca „avere” lingvistică, și o altă extremitate îndreptată către o finalitate semnificativă inedită, care, astfel, trece dincolo de un anumit model lingvistic, anterior stabilit. De aceea este importantă observația lui Coșeriu că „Limba *se reface* pentru că vorbirea se bazează pe modele anterioare și înseamnă a vorbi – și – a înțelege; limba *se depășește* prin activitatea lingvistică, pentru că vorbirea este totdeauna nouă: și limba *se reinnoiește* pentru că înțelegerea înseamnă a înțelege dincolo de ceea ce se știa dinaintea actului vorbirii” (Ibid., p. 96).

Privită în cadrul mai larg al inovației și schimbării lingvistice, problema *analogiei* nu poate fi discutată în afara raportului dintre *energeia* și *dynamis*, adică a raportului dintre libertatea de creație a individului vorbitor și determinările impuse de existența unei tradiții lingvistice, a unor modele deja realizate istoric. Vorbitorul își creează sau își structurează exprimarea utilizând o tehnică anterioară și un material anterior, pe care i le furnizează „știința” sa lingvistică (sp. *saber*), care este o știință tehnică, o știință de „a face”. Cu toate acestea, limba nu i se impune vorbitorului, ci i se oferă: vorbitorul dispune de ea pentru a-și materializa libertatea de expresie [6]. Această libertate are însă anumite limite, căci vorbitorul nu își inventează în totalitate exprimarea, și asta datorită caracterului de „alteritate” pe care îl are limbajul și care înseamnă „a fi împreună cu altul” prin limbaj, prin dialog. Limbajul este, în acest sens, „primul fundament și primul mod de a se manifesta al intersubiectivității, al faptului de a fi cu altul, ceea ce coincide cu ființa istorică a omului” (Ibid., p. 63.). Prin urmare, pentru a crea într-o limbă, vorbitorul nu întrebuințează altă tehnică, ci utilizează sistemul care îi este oferit de către comunitate și, mai mult decât atât, consimte la realizările pe care i le furnizează *norma tradițională*, tocmai pentru că le recunoaște ca „tradiție”. El nu își inventează în întregime exprimarea, ci utilizează modele anterioare, fără ca prin aceasta vorbirea să înceteze a mai fi libertate de expresie și de finalitate semnificativă individuală. Pe de o parte avem, deci, sistemul, care este un ansamblu de posibilități – cu granițe deosebit de elastice – ce asigură libertatea de creație a individului, iar, de cealaltă parte, avem norma, constituită din modele de limbă realizate anterior și care dirijează creațiile individuale de acord cu o anumită tradiție lingvistică. Grație *sistemului*, o limbă nu este numai ceea ce deja s-a spus prin tehnica sa, ci și ceea ce, cu aceeași tehnică, se poate face; nu este numai trecut și prezent, ci are, de asemenea, și o importantă dimensiune viitoare, fără de care o limbă ar fi condamnată la moarte. O limbă „vorbită” e o limbă care se „reface” continuu, pentru că vorbirea se bazează pe modele anterioare, pe un *saber idiomatico* ce constituie punctul de plecare pentru o vorbire totdeauna viitoare și totdeauna „nouă”. Această noutate a vorbirii este însă relativă, căci, pe de o parte, ea reprezintă o depășire a *dynamis-ului*, iar, pe de altă parte, în măsura în care inovația lingvistică se adoptă ca model pentru creații ulterioare și se fixează

ca tradiție, ea redevine *dynamis* [7]. Atâta timp cât esența limbajului se manifestă în dialog, iar *a vorbi* înseamnă *a comunica*, adică „a vorbi și a înțelege”, ceea ce înseamnă a te exprima pentru ca ceilalți să te înțeleagă, vorbitorul nu are cum să își inventeze în întregime exprimarea, ci utilizează modele anterioare. Într-o astfel de interpretare, a spune că *analogia* reprezintă un aspect al *dynamis*-ului, înseamnă a-i acorda acesteia o însemnătate deosebită în procesul de schimbare lingvistică sau, mai bine spus, în spațiul creativității lingvistice.

Pentru Coșeriu, *creativitatea* și *alteritatea* reprezintă două dintre *universalii* limbajului. Teoria coșeriană privind universalii lingvistice a fost formulată de marele savant în comunicarea *Les universaux linguistiques (et les autres)*, publicată în volumul *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists* (Bologna, 1974, p. 47-73), dar autorul a revenit asupra problemei respective în mai multe rânduri; aici, recurgem la precizările și aprecierile pe care Coșeriu le-a făcut cu ocazia unor prelegeri susținute la Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române, în noiembrie 1996, și publicate postum sub titlul *Filozofia limbajului*, în FD, XX-XXI, 2001-2002, p. 65-140: „eu susțin că există cinci universalii esențiale ale limbajului, care sunt anume: *creativitatea*, *semanticitatea*, *alteritatea*, *istoricitatea* și *materialitatea*; trei dintre ele, primare: *creativitatea*, *semanticitatea* și *alteritatea*, și două secundare sau derivate: *istoricitatea* și *materialitatea*” (Coșeriu, *Filozofia limbajului*, p. 73).

Prima universalie, *creativitatea*, nu e specifică doar limbajului, ci e comună pentru toate formele culturii, ca activități libere. În cazul limbajului însă, *creativitatea* se produce în cadrul *alterității*, adică întotdeauna în cadrul formei istorice a *alterității*, care este întotdeauna o limbă. Pentru a putea fi, în același timp, *alteritate*, *creativitatea* trebuie să se situeze pe o bază comună mai multor subiecte. Din aceasta rezultă *istoricitatea* limbajului, căci a vorbi înseamnă întotdeauna a vorbi într-o limbă, înscrisă într-o anumită tradiție istorică a unei comunități istorice. De aceea este foarte greu, dacă nu imposibil, să „inventăm” ceva într-o limbă. Chiar și când e vorba de cuvinte noi, acestea sunt „inventate” întotdeauna în acord cu posibilitățile oferite de sistem, prin analogie cu modelele tradiționale [8]. Vorbitorii au conștiința deplină a relațiilor sistematice ale limbii, ceea ce le înlesnește o bună orientare în planul „creației lingvistice”.

Ca proces desfășurat în cadrul unei comunități de vorbitori, schimbarea lingvistică nu se reduce la „inovație”, care este întotdeauna un act individual, ci implică, în mod necesar, o serie de adoptări succesive, ceea ce înseamnă că, în ultimă analiză, orice schimbare este la origine o *adoptare*. Raportul dintre *inovație* și *adoptare* este, până la urmă, raportul dintre *energeia* și *dynamis* sau, altfel spus, raportul dintre *activitatea creativă* și *activitatea în potență*:

„Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația poate fi numit *inovație*. Iar acceptarea de către auditor a unei inovații, model pentru exprimări ulterioare, poate fi numită *adoptare*. Această distincție (...) este fundamentală pentru înțelegerea și punerea corectă a problemei teoretice a schimbării lingvistice [...]. Problema schimbării lingvistice, redusă la termenii săi minimi, este însăși problema adopării” (Coșeriu, *Sincronie*, p. 70-73; subl. a.).

Inovația reprezintă un „fapt de vorbire”, în timp ce adoptarea, ca achiziție a unei forme noi, a unui mod de selecție, în vederea unor acte viitoare, înseamnă constituirea unui „fapt de limbă”, transformarea unei experiențe în „știință tehnică”, în „mod de a face”, în „potență”. Difuzarea unei inovații, în sensul adopării ei de către mai mulți vorbitori pune problema „regularității” sau/și a „generalității” adopării. Din punctul de vedere al vorbirii, o schimbare în limbă implică două tipuri de *generalitate*: o generalitate în vorbirea tuturor membrilor unei comunități, pe care am putea-o numi *generalitate extensivă* (sau *generalitate*

pur și simplu) și o *generalitate* în toate formele de limbă în care există condiții analoage celor care au dus la apariția „inovației”, și care ar putea fi numită *generalitate intensivă* sau *regularitate* [9].

Coșeriu consideră că aceste două faze, deosebit de importante în procesul adoptării unei schimbări lingvistice – *regularitatea* și *generalitatea* – oferă o rezolvare la vechea problemă a așa-ziselor „legi fonetice”, în sensul că inovația fonetică care afectează un fonem „se adoptă (ca posibilitate) pentru acel fonem în orice cuvânt și în orice poziție; iar dacă afectează un fonem într-un grup sau într-o poziție determinată, ea se adoptă pentru toate cuvintele care conțin fonemul respectiv în acel grup sau în acea poziție. Și aceasta nu datorită vreunui mister de nepătruns, ci pentru simplul fapt că modul fonic adoptat este, în fiecare caz, *unul singur*: ceea ce se adoptă nu este un element « făcut » [cutare sunet în cutare cuvânt], ci un element formativ, o regulă, un *mod de a face*” (Coșeriu, *Sincronie*, p. 83) [10]. Iar dacă se constată „excepții” de la acțiunea unei legi fonetice, acest fapt nu elimină problema regularității legilor, pentru simplul motiv că nu trebuie făcută confuzia între regularitate și generalitate. Un mod de articulare nou nu se poate ivi deodată ca general, căci articularea este individuală, dar el este de la început „regulat”, fiindcă este unic. „Faptul că legea fonetică înseamnă o modificare articulatorie implică « regularitatea » ei (aplicarea ei în toate cuvintele care conțin modul de rostire înlocuit); dar nu implică și « generalitatea » ei, care poate rezulta numai din interacțiunea activităților lingvistice individuale” (Ibid., p. 85). Tocmai „limitele” generalității extensive pot oferi o soluție la „excepțiile” de la legile fonetice, căci, de multe ori, cuvintele care nu se „supun” unei legi fonetice provin din graiuri în care nu s-au produs schimbările corespunzătoare. A vorbi de excepții în atare condiții înseamnă a considera limba ca o singură tradiție omogenă și a ignora faptul că o limbă istorică este rezultatul interacțiunii mai multor tradiții lingvistice.

De exemplu, pentru istoria limbii române a fost formulată o „lege fonetică”, după care un *o* neaccentuat se încheie la *u*: *arborem* > *arbure*, *boletus* > *buret*, *cognatus* > *cumnat*, (*dies*) *dominica* > *duminică*, *formica* > *furnică*, *moriri* > *muri*, *monstrare* > *mustra*, *porcellus* > *purcel* etc. O problemă viu disputată este dacă forma *român* continuă direct lat. *romanus* sau este o formă refăcută, printr-o apropiere analogică de etimonul latinesc, dat fiind că, prin evoluție fonetică „normală”, *romanus* ar fi trebuit să evolueze (și a și evoluat) la *rumân*. Mai trebuie spus că aici criteriul vechimii atestării este aproape irelevant, deoarece ambele forme apar încă în cele mai vechi texte scrise în limba română (sec. al XVI-lea). În baza studierii documentelor vechi și a numeroase hărți dialectale, Vasile Arvinte consideră că atât o formă, cât și cealaltă sunt la fel de îndreptățite din punct de vedere etimologic, fiind autentic populare și având o bază dialectală de necontestat. Faptele analizate îl conduc pe acest autor la concluzia că pe teritoriul dacoromân există două arii lingvistice, „prima cu varianta *-u-*, cuprinzând: Muntenia, Oltenia, Banatul, Crișeana, Maramureșul și Transilvania propriu-zisă, iar cea de-a doua, cea mai mare parte a Moldovei, precum și multe puncte din Muntenia și Dobrogea, în care se folosește forma *român*. Alternanța dintre *u* și *o* este de dată străveche și este vie și astăzi la nivelul graiurilor” (Arvinte, *Român*, p. 62). Prin urmare, nu e vorba de o „excepție”, nici de „analogie”, ci de limitele adoptării extensive a transformării *o* neaccentuat latin > *u* românesc.

În ceea ce privește relația *lege fonetică* – *analogie*, care, pentru neogramatici, ca și pentru numeroși alți lingviști preocupați de principiile care guvernează evoluția limbii, era una de natură conflictuală, Coșeriu susține că acestea pot fi reduse la un principiu unic superior, anume cel al *uniformizării materiale a ceea ce este funcțional echivalent*. Acest principiu, care, de altfel, fusese enunțat încă de Hermann Paul în *Prinzipien der Sprachgeschichte* (Halle, 1880), nu este altul decât însuși principiul *sistematicității limbii*, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că „« legea fonetică » și analogia își au amândouă originea în *simțul sistemului* (*Systemgefühl*)” (Coșeriu, *Sincronie*, p. 89) [11]. Diferența ar consta în faptul că „în cazul *schimbării fonetice*, formele se schimbă pentru că anumite « sunete » sunt recunoscute ca echivalente; în cazul *analogiei*, « formele » se schimbă pentru că ele înseși sunt recunoscute ca parțial echivalente sau pentru că sunt asociate. Cu alte cuvinte,

schimbarea fonetică se produce în cadrul unui « sistem »; analogia, în cadrul unei « paradigme » sau al unei opoziții determinate” (Ibid., p. 88-89; subl.a.).

Realizând o încadrare a limbii române în tipul lingvistic romanic, Eugeniu Coșeriu atrage atenția că dacoromâna (în special dacoromâna constituită ca limbă comună) se caracterizează prin două fenomene sau două tipuri de fenomene foarte generale: *regularizarea* și *hiperdeterminarea*. În legătură cu primul fenomen, Coșeriu remarcă „extrema regularizare” a limbii noastre: „Adică, de la un fapt mai mult sau mai puțin izolat, procedeul întrebuintat s-a aplicat apoi peste tot, în tot felul de cazuri care erau asemănătoare, care prezentau analogii. Avem, deja, în fonetică alternanțe foarte multe, însă toate cu totul regulate, pe care străinii le pot pricepe și remarca cu greutate, însă pe care românii le-au interiorizat de mici și aplică aceste reguli” (Coșeriu, *Limba română*, p. 180). Ca exemplu, autorul se oprește asupra alternanței fonetice *a / ă* ca marcă a pluralului unor substantive feminine: „Dacă avem *sabie*, știm că pluralul este *săbii*, și dacă e *corabie*, va fi *corăbii*, și dacă e *vrabie*, va fi *vrăbii* ș.a.m.d.”, adică un mod de a proceda perfect analogic (Ibid., p. 180). Mai interesantă este însă, în opinia savantului, „regularizarea extremă în gramatică”, acolo unde toate posibilitățile sunt realizate sistematic, ca în cazul pronumelor și adverbilor cu valoare interogativă construite cu *ori-* sau *-va* (*unde, când, cum, care, cine, ce, cât*, și apoi: *oriunde, oricând, oricum, oricare, oricine, orice, oricât*, și *undeva, cândva, cumva, careva, cineva, ceva, câtva*) sau în cazul construcțiilor iterative cu adverbul tot (*tot una, tot eu, tot aici, tot acolo, tot atunci* etc.).

Cât privește al doilea fenomen general, *hiperdeterminarea*, acesta se manifestă printr-o diversificare a formelor și funcțiunilor articolului, ca și printr-o preferință, mai ales la nivelul dialectului dacoromân, pentru cumulusul de mărci ale categoriei determinării.

Analizând conceptele de « tendință » și « analogie » [12], invocate deseori în tot felul de explicații lingvistice, Eugeniu Coșeriu respinge cu totul existența unor „tendințe” ale limbii, întrucât limba însăși nu poate tinde spre nimic, nefiind subiect dotat cu intenționalitate [13]. Așa-zisele „tendințe” ale limbii nu sunt, de fapt, decât „tehnici ale vorbirii”. Numai vorbitorii pot manifesta tendințe, dar ele nu se referă la modificarea „tehnicii lingvistice”, ci la o anumită manieră de exprimare pe care o preferă mai mult la un moment dat. În aceeași ordine de idei, deși recunoaște rolul important al analogiei în generalizarea faptelor sistematice, mai ales a faptelor morfematice, cu toate acestea Coșeriu consideră că analogia nu este nici o forță, care acționează independent de voința vorbitorilor, și nici nu poate oferi „explicații” cu privire la un fapt de limbă: „analogia nu este o forță sau o entitate capabilă să acționeze, ci numai un procedeu utilizat de către vorbitori în activitatea lor de a produce și a reproduce limba; nu este o motivație, ci o modalitate a faptelor” (apud Copceag, *Realismul lingvistic*, p. 17).

Strâns legată de principiul universal al creativității limbajului și, prin aceasta, de problema schimbării lingvistice [14], analogia reprezintă, într-adevăr, un procedeu și un instrument de care vorbitorul se servește în permanență în activitatea vorbirii și cu ajutorul căruia prelucrează limba, „renovând”-o continuu, „creând”-o în fiecare moment pentru a o adapta unor intuiții noi:

„Omul cunoaște și în același timp gândește și simte, stabilește analogii inedite în intuiție și în expresie, analogii care conțin și manifestă modul său specific de a lua contactul cu realitatea. Creațiile individuale sunt imitate, iar prin imitație se difuzează, devin tradiție, patrimoniu de modele lingvistice ale comunității, devin « convenționale », dar cel puțin pe parcursul unui anumit timp conservă amprenta unui individ creator care a realizat actul revelației inițiale [...]. În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja și ceva care n-a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea lui, în sistemul său de asociații. Această schimbare continuă, această năzuință neîntreruptă de creație și de re-creație (...) este tocmai ceea ce numim realitatea limbajului” (Coșeriu, *Creația metaforică*, p. 32-33).

Limbajul este o formă de cunoaștere în orice moment, căci simbolurile se creează și re-creează în permanență, în fiecare act concret de vorbire, ceea ce presupune operații complexe de natură cognitivă [15]. A afirma natura cognitivă a limbajului nu înseamnă însă a ignora sau a neglija celelalte aspecte cu privire la un fenomen atât de complex ca activitatea vorbirii, și nici nu înseamnă a reduce lingvistica la logică sau la teoria cunoașterii, căci „ceea ce numim cunoaștere lingvistică diferă în mod esențial de cunoașterea logică” (Ibid., p. 15), și asta pentru că limba nu este un „produs” decât în măsura în care „« produsul » nu este altceva decât schema abstractă a activităților deja realizate sau a unor activități virtuale” (Ibid., p. 16). Pe baza elementelor comune (mai mult sau mai puțin asemănătoare) ale unor acte lingvistice precedente constatabile în memorie, care sunt acumulate în memoria unuia sau a mai multor vorbitori, limba este activitate repetată sau repetabilă, deși niciodată în mod absolut identic. De aceea, cunoașterea lingvistică este mai degrabă o cunoaștere creatoare, cunoaștere care se desfășoară nu prin intermediul unor categorii ale rațiunii, ci prin imagini și simboluri și în prezența unor analogii stabilite nu dintr-un punct de vedere strict formal, între cuvinte, ci între „imagini”. Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că orice act lingvistic „nou” este, într-o măsură oarecare, tributار modelului unor acte lingvistice anterioare – „realizare nouă a elementelor virtuale care constituie « sistemul », totalitatea activităților repetate anterior” (Ibid., p. 16).

Ca activitate liberă și finalistă, creativitatea limbajului este rodul activității unui subiect creator, care nu este altul decât vorbitorul, singurul care hotărăște ce și cum trebuie să schimbe, să adauge sau să scoată ceva din limbă. Libertatea de creație a individului nu e însă nelimitată, iar adevărul este că în limbă nu există creații *ex-nihilo* sau absolute (vezi Bréal, *Essai*, p. 327) [16]. Existența unei tradiții lingvistice, a unor modele de exprimare îl determină pe vorbitor să procedeze analogic în cazul oricărei creații lingvistice [17]. Pentru vorbitor, limba nu există pe segmente, ci ca un tot, pe care îl percepe ca fiind coerent și articulat. Puterea lui de orientare în interiorul sistemului limbii este mult ușurată de multiplele relații pe care el le stabilește, mai mult sau mai puțin intuitiv, între diversele compartimente și elemente ale limbii.

Dacă prin *formă analogică* înțelegem o formă făcută după modelul uneia sau mai multor forme conform unor reguli determinate, atunci cea mai mare parte a acestui proces se săvârșește înainte de apariția efectivă a formei noi. Activitatea continuă și conștientă a vorbitorului, ce analizează și descompune unitățile care îi sunt date, conține în sine nu numai toate posibilitățile unei vorbiri conforme uzului, ci și pe toate cele ale formațiilor analogice posibile. De altfel, așa cum sublinia E. Coșeriu „și pentru vorbitor limba nu e trecutul și nici prezentul strict. Și pentru vorbitor limba este un bagaj de cunoștințe, de posibilități pentru o vorbire totdeauna viitoare. Și când eu am adoptat ceva în limba mea, ca sistem de posibilități, acest fapt nu este adoptat în acest moment și pentru acest moment, ci pentru o vorbire viitoare, ca să-l întrebuițez mai târziu. Și pentru vorbitor limba este dinamică, deschisă spre viitor, de acord cu aceleași reguli sau cu același sistem de opoziții sau de funcțiuni” (Coșeriu, *Lingvistica integrală*, p. 78) [18].

Note

[1] Termenul de *lingvistică integrală*, folosit pentru a descrie concepția lingvistică coșerienă, a fost propus, pentru întâia oară, în 1985, de către doi dintre discipolii maestrului: Nicolae Saramandu și Stelian Dumistrăcel.

[2] Pentru întreaga problematică a gândirii lingvistice coșeriene, vezi Coșeriu, *Lingvistica integrală*.

[3] Este vorba, în primul rând, de *Sistema, norma y habla* (1952), *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954), *Logicismo y antilogicismo en la gramática* (1957), *Determinacion y Entorno: dos problemas de una linguística del hablar* (1957), *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico* (1958).

[4] „După câte știu, în lingvistică nimeni până acum n-a atribuit libertății umane rolul pe care i-l atribuie Coșeriu” (Copceag, *Realismul lingvistic*, p. 13).

- [5] Wilhelm von Humboldt, cel mai mare teoretician și filosof al limbajului de la începutul sec. al XIX-lea, ale cărui intuiții cu privire la viața limbii au hrănit sistemele de idei ale multor lingviști din sec. al XX-lea, afirmă că limba „este o ființă vie, unitară și spirituală” și ca atare „trebuie să considerăm limba nu ca pe un produs mort, ci mai degrabă ca pe o producere [...]”. Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*) (Humboldt, *Diversitatea structurală*, p. 81-82, 85).
- [6] Potrivit lui Coșeriu, limba – ca orice fapt social – îl depășește pe individ, dar nu-i este în niciun fel „exterioară”. Faptele sociale nu i se impun individului, ci individul le adoptă ca moduri necesare și adecvate pentru expansiunea sa. Și în cazul limbii deci, nu putem vorbi de o obligativitate (în sensul de impunere externă), ci de ceea ce s-ar putea numi „obligatorietate”, în sensul de caracter de îndatorire sau angajament, de obligație consimțită (Coșeriu, *Sincronie*, p. 40).
- [7] „O lege generală a existenței omului în lume este aceea potrivit căreia acesta nu poate institui nimic în exteriorul său care să nu devină imediat o bază cu repercusiuni directe asupra sa și a creațiilor sale ulterioare” (Humboldt, *Diversitatea structurală*, p. 268).
- [8] „[...]” date fiind determinările exterioare ale limbajului și aceea *conditio sine qua non* a comunicării, actul lingvistic nu este și nu poate fi creație în totalitatea sa, altfel spus, nu poate fi în întregime creație *ex novo*, ci se structurează în baza modelului unor acte lingvistice anterioare” (Coșeriu, *Creația metaforică*, p. 16).
- [9] Pentru înțelegerea fazelor schimbării lingvistice în teoria coșeriană, vezi Munteanu, *Introducere*, p. 314-318.
- [10] Datorită acestui fapt, libertatea de mișcare a vorbitorului, privit izolat, este, cel puțin teoretic, nelimitată. Vorbitorii profită din plin de această libertate (chiar cu riscul încălcării unor norme), care se explică și prin faptul că necesitatea de a inova, ca și posibilitățile de a o satisface sunt neobișnuit de mari. Contribuie la aceasta și sentimentul vorbitorului că, întrucât intervin procedee proprii limbii sale native, el își poate permite să inoveze ori de câte ori simte nevoia (cf. Iordan, *Inovații*, p. 26).
- [11] De altfel, Coșeriu utilizează, de multe ori în paginile studiului său, termenul de „creație sistematică” prin care înțelege, de fapt, *inovația analogică* (vezi Coșeriu, *Sincronie*, p. 121, 122, 131, 212 ș.a.). Fiind creație sistematică, adică realizarea unei posibilități a sistemului, analogia înseamnă schimbare în „normă”, dar nu în sistem.
- [12] Vezi studiul *Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, 1977 (vezi și trad. rom., în versiunea comparativ-cumulativă realizată de Dorel Fînar, în Coșeriu, *Omul și limbajul său*, p. 36-52).
- [13] „Sunt o iluzie aceste tendințe. Este, pur și simplu, dinamismul limbii (...). Limba nu poate tinde la nimic, fiindcă este o obiectivare, un fapt abstract, când spunem că însăși limba « tinde » la ceva. Numai vorbitorii pot tinde la ceva, fiindcă ei sunt subiecte, limba nu este subiect” (Coșeriu, *Lingvistica integrală*, p. 91-92).
- [14] „[...]” *schimbarea lingvistică nu este decât manifestarea creativității limbajului în istoria limbilor*” (Coșeriu, *Sincronie*, p. 95; subl.a.).
- [15] Pornind de la Leibniz, care identifică mai multe grade de cunoaștere, E. Coșeriu afirmă că limbajul, respectiv cunoașterea lingvistică, se situează la două niveluri: *cognitio clara vel confusa* (cunoașterea sigură, însă fără justificare: „așa se spune ...” în limba română, de exemplu) și *cognitio clara distincta vel inadecvata* (cunoașterea sigură, care poate da primele justificări imediate, dar fără justificarea pe care o poate da specialistul, în speță lingvistul) (Coșeriu, *Lingvistica integrală*, p. 15-16).
- [16] „Nu va exista, așadar, niciodată vreo creație *ex nihilo*, ci fiecare inovație va fi doar o nouă aplicare a unor elemente furnizate de starea anterioară a limbajului. Astfel, inovația analogică, într-un anume sens foarte distructivă, nu face decât să continue – fără a-l putea rupe vreodată – lanțul elementelor transmise încă de la originea limbilor” (Saussure, *Scrisori*, p. 161); cf. Coșeriu, *Sincronie*, p. 53: „Inventatorii de cuvinte inventează întotdeauna cuvinte « posibile » în sistem (într-un sistem)”.
- [17] „Dezvoltându-se într-un context istoric, actul individual de vorbire nu creează el singur o limbă, ci doar noi forme lingvistice, pornind de la cele preexistente” (Munteanu, *Introducere*, p. 88).
- [16] Regăsim aici mult din filozofia humboldtiană privind caracterul energetic al limbii. Și pentru Humboldt, pe lângă elementele deja formate, limba constă, înainte de toate, și în metode potrivite să asigure continuarea activității spiritului, căreia îi trasează itinerarul și îi indică forma. Elementele stabil configurate constituie, ca să zicem așa, o masă oarecum inertă; această masă poartă însă în sine germenele viu al unei determinabilități infinite” (Humboldt, *Diversitatea structurală*, p. 96-97).

Sigle bibliografice

Arvinte, <i>Român</i>	= Vasile Arvinte, <i>Român, românesc, România. Studiu filologic</i> , ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Egal, Bacău, 2004.
Bréal, <i>Essai</i>	= Michel Bréal, <i>Essai de sémantique. Science de signification</i> , 7 ^o ème édition, Paris, 1924.
Copceag, <i>Realismul lingvistic</i>	= Dumitru Copceag, „ <i>Realismul lingvistic</i> ” sau <i>doctrina științifică a lui Eugenio Coseriu</i> , traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, în revista

- „Echinox”, nr. 10-11-12 (versiune online lett.ubbcluj.ro/~echinox/arhiva/1996_101112/04.html).
- Coșeriu, *Creația metaforică* = Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în „Dacoromania”, serie nouă, V-VI, 2000-2001, p. 11-33.
- Coșeriu, *Filozofia limbajului* = Eugeniu Coșeriu, *Filozofia limbajului*, ciclu de prelegeri susținute la Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române, în noiembrie 1996, și publicate postum în FD, XX-XXI, 2001-2002, p. 65-140, republicate în Coșeriu, *In memoriam*, p. 64-139.
- Coșeriu, *In memoriam* = *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, extras din „Fonetica și Dialectologie”, XX-XXI, 2001-2002, p. 5-192, texte îngrijite și editate de Nicolae Saramandu, Editura Academiei, București, 2004.
- Coșeriu, *Limba română* = Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*, ciclu de prelegeri susținute în mai 2001, la Colegiul Universitar de Institutori „Carol I” din Câmpulung, și publicate postum în FD, XX-XXI, 2001-2002, p. 143-183, republicate în Coșeriu, *In Memoriam*, p. 141-182.
- Coșeriu, *Lingvistica integrală* = Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală* (interviu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Coșeriu, *Omul și limbajul său* = Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală, antologie, argument și note de Dorel Fînar, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.
- Coșeriu, *Sincronie* = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Humboldt, *Diversitatea structurală* = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, Humanitas, București, 2008.
- Iordan, *Inovații* = Iorgu Iordan, *Inovații individuale și inovații colective*, în PLG, IV, 1962, p. 9-17.
- Munteanu, *Introducere* = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Polirom, Iași, 2005.
- Saussure, *Scrieri* = Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, traducere de Luminița Botoșineanu, Polirom, Iași, 2004.